

ПОНЯТТЯ ІМПЛІЦИТНОСТІ ТА ІМПЛІЦИТНОЇ ОЦІНКИ В ЛІНГВІСТИЦІ

Добровольська Марина Борисівна
аспірант кафедри англійської філології
Запорізького національного університету
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

На сучасному етапі розвитку лінгвістична наука проявляє великий інтерес до мови як феномену психічної діяльності людини, яка виступає когнітивним інструментом та відображає особливості свідомості людини. Імпліцитність являється невід'ємною частиною мови та потужним інструментом комунікації. В статті розглянуто сутність імпліцитності як універсальної мовної категорії, а також з'ясовано сутність імпліцитної оцінки та засоби її вираження. Виявлено, що імпліцитність являється важливим компонентом змісту висловлювання чи тексту, а також розширює інформацію, яка передається контекстом. Взаємодія експліцитної та імпліцитної форм знань являється важливим компонентом роботи свідомості людини. Імпліцитність являє собою форму існування знання, що складає основу розумової діяльності людини і яка проявляє себе у мові та мовленні. Актуальність проблеми імпліцитності зумовлена глобальним значенням когнітивного механізму, що лежить в основі імпліцитності як аспекту розумово-пізнавальної діяльності людини.

Імпліцитність не завжди доступна для усвідомлення і спостереження, хоча присутня майже у всіх висловлюваннях. Багато дослідників вважає, що елементи формальної організації речення мають так звані «резерв сенсу». Загалом імпліцитність можна визначити як реальну форму знання, що має властивості неусвідомлюваності, невербальності та автоматизму. Вона виступає як латентний фактор, що впливає на мову та її системні властивості і виступає в мові в якості імпліцитного значення.

У статті розглянуті умови існування імпліцитності, серед яких необлігаторність виявлення, вторинність імпліцитної інформації, особливий спосіб вираження, наявність особливих форм виявлення, здатність виступати смисловим конектором у тексті. Науковці розділяють імпліцитність на лексико-граматичну та когнітивну, системно-мовну та мовленнєву, структурну, функціональну та процедурну, синтагматичну та прагматичну.

Імпліцитна оцінка притаманна багатьом висловлюванням і характеризується як прямо не виражене ставлення мовця до об'єкта висловлювання. Існує шість джерел імпліцитних смислів: імплікація з експліцитного значення висловлювання, компресія мовних структур, семантичні пропуски, гіпонімізація, навмисна багатозначність висловлювання, а також конфлікт експліцитно знакового значення висловлювання зі значущим фоном мовлення. Саме остання група джерел імпліцитних смислів грає вирішальну роль у формуванні імпліцитної оцінки. Вирішення конфлікту на користь імпліцитного значення конкретно проявляється як метафора, іронія, гіпербола, літопа і фальшива оцінка.

Ключові слова: імпліцитність, імпліцитна оцінка, дискурс, метафора, іронія.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Протягом останніх років підвищився інтерес вчених щодо дослідження імпліцитності та імпліцитної оцінки, адже на сьогоднішній день оцінність слугує невід'ємною складовою різних типів дискурсу. Вагомим аспектом наукових досліджень вважаємо способи вираження імпліцитності та імпліцитної оцінки, норми взаємодії вербальної (експліцитної) та невербальної (імпліцитної) форми знань. У процесі вивільнення імпліцитних інтерференцій з вербального тексту, науковці виводять імпліцитність в окрему лінгвістичну категорію, що має широкий спектр не окреслених проблем, а також перспективи подальшого наукового розвитку.

Формулювання мети і завдань статті. Основною метою статті являється дослідження імплі-

цитності як однієї зі значущих елементів мови та мовлення, а також імпліцитної оцінки, засобів її вираження. Для досягнення поставленої мети необхідно проаналізувати поняття імпліцитності та імпліцитної оцінки з точки зору різних науковців, розглянути джерела та типологію імпліцитності та імпліцитної оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В будь-якому тексті окрім експліцитно вираженої інформації є різні види імпліцитної інформації, яка не міститься у висловлюванні в явному вигляді, проте мається на увазі та сприймається слухачем. Питання дослідження імпліцитності та імпліцитної оцінки цікавить багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців вже багато років. Серед них О. В. Ермакова [3], Г. І. Приходько [8], М. В. Нікітін [7], Н. С. Малова [6], Н. Я. Іванішин [4], І. В. Іванкова [5], А. М. Ерліхман [2], А. В. Сидоренко [9], Брюс Д. Хоумер та Джейсон Т. Ремзі [11].

Вклад основного матеріалу дослідження.

Хоча імпліцитність є центром прагматики і цей термін дуже поширений в літературі, він не має загальноприйнятого визначення. Це більш загальний термін, який дослідники використовують інтуїтивно щодо різноманітних явищ, пов'язаних, загалом, з «прихованими аспектами значення». Імпліцитність інтуїтивно сприймається як вказівник неявного використання мови, невідповідність між самим висловом та переданим значенням [10].

Г. І. Приходько [8, 222–223] зазначає, що існування широкого кола трактувань поняття імпліцитності говорить про те, що багато аспектів цього явища досліджені не повністю, а також залишаються не до кінця зрозумілими. Розбіжності у вихідних положеннях лінгвістів, а також широкий спектр методів дослідження цього явища свідчить про відсутність єдиної концепції імпліцитності. Проте існуючі концепції не мають чітких відмінностей в розумінні імпліцитності, вони лише відрізняються вузким або ширшим підходом до неї. В широкому розумінні імпліцитність представляє собою складну взаємодію лінгвістичного та екстралінгвістичного, тобто сумарного змісту експліцитного значення висловлювання та значимого фону мовлення. Така імпліцитність передбачає приховане або непрямомовно виражене значення, що пов'язане з текстом чи висловлюванням та називається явищем, що супроводжує мовленнєворозумовий процес. У вузькому плані імпліцитність містить в собі різні редукції в синтаксисі, а також імплікації, що є частиною семантики висловлювань. Синтаксична та лексична імпліцитність мають достатню прозорість імпліцитних значень, які не вимагають серйозного розумового напруження.

Н. Є. Малова [6, 212] стверджує, що імпліцитність – це ситуативний прийом, що відображає стан окремого комунікативного акту, не змінюючи сенс, а лише надає додаткових оцінних характеристик. Імпліцитні смисли доступні свідомості у вигляді здогадок та гіпотез, що впливають на загальні механізми сприйняття повідомлення. Сигнальними маяками розуміння імпліцитної інформації виступають засоби образності, такі як метафора, епітет, метонімія, порівняння.

На думку Н. В. Анохіної [1, 23], імпліцитні значення виникають на базі експліцитних значень, з їх взаємодії з фоновими знаннями, контекстом і ситуацією мовлення. Імпліцитні значення представляють собою важливий, інформаційно надзвичайно емний компонент словесної комунікації. Імпліцитна інформація повинна бути виявлена, вилучена та ідентифікована.

На думку Н. Я. Іванішин [4, 12–16], розуміння імпліцитності ґрунтується на виявленні умов її існування. Визначальними факторами прихованого значення (латентності) є необлігаторність її виявлення, що означає необов'язкову експлікацію у процесі кодування/декодування повідомлення

комунікантами. У процесі комунікації може спостерігатися надлишок або втрата прихованої інформації. Другою важливою умовою існування прихованого смислу є вторинність імпліцитної інформації, тобто її вивідність із експліцитного значення лінгвоодиноць. Вторинність є однією з домінантних ознак категорії імпліцитності та виступає важливим засобом образотворення у художньому тексті. Третьою ознакою імпліцитності є особливий спосіб вираження, що полягає у наявності/відсутності матеріального маніфестанта. У мовознавстві ця умова є найбільш суперечливою, оскільки навіть у дослідженнях одних і тих самих лінгвістів вона характеризується непослідовністю висвітлення. Ще однією ознакою імпліцитності є наявність основних форм виявлення (джерел). До джерел імпліцитного смислу відносяться підтекст, імплікація, пресупозиція, імплікатура дискурсу. Кожне із представлених джерел має свою сферу репрезентації, однак лише в комплексі вони здатні представляти імпліцитність у певній проекції. Наявність джерел прихованого змісту тісно пов'язана зі ще однією конструктивною умовою існування категорії прихованого – здатністю виступати смисловим конектором у тексті. Наявність об'єктивних умов існування імпліцитності дає можливість стверджувати, що імпліцитність – це універсальна категорія мови і мовлення, значення якої виявляється через взаємозв'язок із відповідними експліцитними одиницями; інтерпарадигмальний феномен, що інтегрує в одній семантичній площині логіко-філософські, психологічні, лінгвістичні чинники.

А. М. Ерліхман [2, 13] подає імпліцитність, як феномен існування знання в засвоєній формі, без обов'язкової трансформації його в свідому форму. У мові імпліцитність проявляє себе в якості імпліцитних значень мовних одиниць, в мовленні – в якості імпліцитних смислів, тобто смислів, які утворюються при активізації імпліцитного знання ситуативно-прагматичним контекстом.

А. В. Сидоренко [9, с. 7–8] узагальнює різноманітні підходи до класифікації типів імпліцитної інформації, які припускають наступні критерії їх розмежування: 1) по відношенню до дихотомії мова/мовлення: мовна і мовленнєва; 2) по обов'язковості для сприйняття адресата: обов'язкова і факультативна; 3) за мовними рівнями прояву: імпліцитність, що проявляється на лексичному, морфологічному, синтаксичному рівнях, на рівні тексту; 4) по зв'язку з мовною структурою висловлювання: семіокультурна (фонова) і лінгвістична (семантична); 5) по розташуванню щодо висловлення: пресупозиції та імплікації; 6) за ступенем експліцитності/імпліцитності: найбільш експліцитні феномени (еліпсис, анафора) – фразеологізм – пресупозиції і сліdstва; 7) за типами комунікативних імплікатур в залежності від порушення тих чи інших постулатів; 8) по відношенню імпліцитних смислів до комунікативних намірів відправника тексту (текстовий,

підтекстовий, притекстовий імпліцитний смисл) і по функції імпліцитних смислів при передачі повідомлення (конститутивні, коннотативні, комунікативні); 9) структурна, функціональна і процедурна форми імпліцитності; 10) референтні та рекурсивні; 11) синтагматичні та прагматичні; 12) лексико-граматичну та когнітивну імпліцитність. Аналіз цього далеко не повного переліку основних концепцій показує, що в даний час не існує загальноприйнятої класифікації типів імпліцитної інформації. У той же час слід врахувати, що дуже важко визначити повний перелік типології імпліцитності. Дана обставина диктує необхідність введення понять шкали перехідності в дослідженнях неявно вираженої інформації, градуальності ступеня експліцитності-імпліцитності, достатньої чи недостатньої експліцитності.

З'ясувавши значення та типологію імпліцитності можна перейти до з'ясування сутності «імпліцитної оцінки». Більшість науковців трактують це поняття як прямо невиражене ставлення мовця до об'єкта висловлювання [8, с. 154].

М. В. Нікітін [7, 148–156] виділяє шість джерел імпліцитних наросень. Одним з головних джерел є імплікації з експліцитного значення висловлювань. Існує декілька кроків імплікацій, сукупність яких поділяється на ретроспективні і проспективні. Перші, зазвичай, називають пресупозиціями, другі – постесупозиціями. Являючись невираженими, вони складають важливу частину імпліцитних значень мови.

До другої групи джерел імпліцитних значень відноситься явище компресії мовних структур в мовленні, що мають модельований характер. Сюди відносяться різномірневі нормативні способи спрощення, скорочення та заміщення повних розгорнутих мовних структур, прикладом яких може виступати еліпсис, аббревіатури, контракції, конспекти, реферати. В основу компресії мовних структур закладено прагнення до мовленевої економії.

До третьої групи належать семантичні пропуски, що передбачають переривання думки, що відновлюються по правилам мислення. У логічному плані семантичні пропуски являють собою навмисні чи ненавмисні порушення нормального ходу імплікаційних процесів в мовленні. В результаті заповнення семантичних пропусків відбувається як імплікаційний розумовий процес.

До четвертої групи належить конституативна (референтна) та сполучувана гіпонімізація.

П'ята група імпліцитності пов'язана з навмисною багатозначністю висловлювань і текстів. Імпліцитна багатозначність – вид підтексту, другий можливий за певних умов пласт значення, додатковий до експліцитно вираженого смислу висловлювань (текстів), імпліцитно з ним співіснує. Суттєві особливості цього роду підтексту полягають у тому, що в ньому виникає паралельний імпліцитний смисл, зміст і структура якого змодельовані експліцитним смислом

тексту. Експліцитні та імпліцитні смисли в цьому випадку перебувають у відношенні моделювання. Тому такий підтекст називається моделюваним. На модельованому підтексті базуються байки, прислів'я, алегорії та ін.

До шостої групи джерел імпліцитних значень відносять конфлікт експліцитно знакового значення висловлювань (текстів) зі значущим фоном мовлення. І саме ця група відіграє найважливішу роль у формуванні імпліцитної оцінки. Вирішення конфлікту на користь імпліцитного значення конкретно проявляється як іронія, гіпербола, літота і фальшива оцінка.

І. В. Іванкова [5, 94] у своїй статті виділяє такий спосіб передачі імпліцитної оцінки як метафора. Метафора являється одним із найбільш виразних мовних засобів, вона завжди пов'язана з емоційною сферою, певним чином впливаючи на читача.

Як зазначає М. В. Нікітін [7 с. 15], іронія – це той випадок, коли висловлювання з позитивною оцінкою вступає в конфлікт з дотекстовими знаннями про об'єкт оцінки чи з постзнаннями про нього, які випливають з тексту. Експліцитна позитивна оцінка при цьому відкидається і висловлювання приймається як навмисне приниження об'єкта оцінки в силу того, що в нього немає права на заявлену позитивну ознаку. Гіпербола та літота також виявляються у співвідношенні вираженого значення висловлювання з прийнятим значенням денотата – як завищення чи заниження реальної міри тієї чи іншої заявленої ознаки, та робиться це з прагматичних причин – з тим, щоб підкреслити значимість реальної міри ознаки.

В результаті спостереження над мовними фактами Г. І. Приходько [8, с. 159] виділяє три типи іронії:

Ствердження наявності якоїсь властивості людини, предмета, явища, яка насправді в них відсутня.

Констатація наявності певної якості як позитивної в людини чи предмета з точки зору мовця, але її оцінка за аксіологічними мірками є негативною.

Третій тип іронії зводиться до фальшивої оцінки, оскільки стверджується не лише наявність певної ознаки у людини чи предмета, а й подається позитивна оцінка останньої, але загальновідомо, що ця властивість є негативною.

Отже, можна констатувати, що за допомогою таких прагматичних фігур мовлення як метафора, іронія, гіпербола, літота, фальшива оцінка відбувається заперечення буквального сенсу через знання світу та людей, до змісту висловлювання підключається такий прагматичний компонент як суб'єктивна імпліцитна оцінка. В процесі комунікації можна почерпнути набагато більше інформації з висловлювання ніж в ньому безпосередньо виражено. Крім того, експліцитне значення дуже часто не складає найважливішої частини висловлювання. Імпліцитні смисли суттєво доповнюють виражені значення та взаємодіють з ними.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Можна зробити висновок, що імпліцитність являється універсальною категорією мови і мовлення, охоплює всі розділи мовознавства та проявляється як на рівні слова, так і на рівні мови та мовлення. Незважаючи на те, що проблема імпліцитності привертає увагу багатьох дослідників, трактування цього поняття ще перебуває в процесі свого формування, поєднуючи в собі багато поглядів та концепцій. Відсутність єдиної класифікації імпліцитності,

а також недостатньо вивчені структура та зміст різних її типів свідчить про наявність широкого кола проблемних питань та велику перспективу наукового розвитку. Також перспективою дослідження є вивчення особливостей реалізації імпліцитних смислів у різних типах дискурсу. Не завжди комуніканти дають пряму оцінку людині чи явищу, тому дуже часто їх висловлювання містить імпліцитну оцінку. За таких умов оцінка виражається імпліцитними засобами, серед яких іронія, метафора, фальшива оцінка та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохина Н. В. Имплицитность как компонент структуры содержания текста и составляющая его понимания : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Уфимский государственный авиационный технический университет. Уфа, 2010. 195 с.
2. Ерліхман А. М. Типологія імпліцитності. Івано-Франківськ : Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. : Філологічна. 2010. Вип. 15. С. 105–111.
3. Ермакова Е. В. Имплицитность в художественном тексте (на материале современной русскоязычной и англоязычной прозы психологического и фантастического реализма): дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. Саратовский государственный университет им. Н.Г. Чернышевского. Саратов, 2010. 321 с.
4. Іванишин Н. Я. Ознаки імпліцитності як мовної категорії. *Лінгвістичні студії* : зб. наукових праць. Донецький нац. ун-т. Донецьк : ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 12–17.
5. Іванкова І. В. Метафора как средство выражения имплицитной оценки в языке философии. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2016. № 6(60): в 3-х ч. Ч. 3. С. 93-95.
6. Малова Н. Е. Лингвкогнитивные категории «Имплицитность» и «Подтекст». *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: Филология и искусствоведение*. 2012. № 2. С. 211–214.
7. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения: учеб. пособие. М.: Высшая школа, 1988. 168 с.
8. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2001. 362 с.
9. Сидоренко А.В. Типы имплицитного содержания в современном российском рекламном дискурсе : автореф. ... дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Башкирский государственный университет. Уфа, 2012. 26 с.
10. Cap P., Dynel M. Implicitness: From lexis to discourse. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company. 2017. 312 p.
11. Homer B. D., Ramsay J. T. Making Implicit Explicit: the Role of Learning. Behavioral and Brain Sciences. Cambridge: Cambridge University Press. 1999. № 22. 770 p.

REFERENCES

1. Anohina, N. V. (2010). Implicitness' kak component struktury' soderzhaniya teksta i sostavlyayushhaya ego ponimaniya : dis. ...kand. filol. nauk. [Implicitness as a component of the structure of the content of the text and a component of its understanding]. Ufa, 195 s. [in Russian].
2. Erlichman, A. M. (2010). Tipologia implicitnosti. [Typology of the implicitness]. Ivano-Frankivsk': Naukovi zapysky Nacionalnogo universytetu "Ostroz'ka akademiya". Ser. : Filologichna, Vyp. 15, S. 105-111. [in Ukrainian].
3. Ermakova, E. V. (2010). Implicitnost v hudozhestvennom tekste (na materiale sovremennoj ruskoyazychnoj i angloyazychnoj prozy fihologicheskogo i fantasticheskogo realizma : dys. ...doct. filol.nauk. [Implicitness in fiction (on the material of modern Russian and English prose of psychological and fantastic realism)]. Saratov: Saratovskij gosudarstvennyj universitet im. N. G. Chernyshevskogo, 321 s. [in Russian]
4. Ivanishyn, N. Ya. (2011). Oznaky implicitnosti yak movnoyi kategorii. [Characteristics of implicitness as a language category]. Donetsk: DonNU. Vyp. 22, S. 12-17 [in Ukraine].
5. Ivankova, I. V. (2016). Metafora kak sredstvo vyrazheniya implicitnoj ocenki v yazyke filosofii. [Metaphor as a means of expressing an implicit evaluation in the language of philosophy]. Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. Tambov, №6 (60): v 3-x ch. Ch. 3, S. 93-95 [in Russian].
6. Malova, N. E. (2012). Lingvokognitivnye kategorii "Implicitnost" i "Podtekst". Vestnik Adygeyskogo gosudarstvennogo universiteta. Seria 2: Filologia I iskustvovedenie. № 2, S. 211-214 [in Russian].
7. Nikitin, M. V. (1988). Osnovy lingvisticheskoy teorii znacheniya: Uchebnoe posobie. [Fundamentals of the linguistic theory of meaning: Textbook]. Moscow : Vysshaya shkola [in Russian].
8. Prykhodko, G. I. (2001). Spособы vyrazhennya ocinky v suchasnijanglijskij movi : monografiya. [The methods of expressing an evaluation in the modern English language: monograph]. Zaporizhzhya: ZDU [in Ukrainian].

9. Sidorenko, A. V. (2012). *Tipy implicytnogo sodержaniya v sovremennom rosijskom reklamnom diskurse* : avtoref. ... dis. ...kand. filol. nauk : 10.02.01. Bashkirskij gosudarstvennyj universitet. Ufa, 26 s. [in Russian].
10. Cap, P., Dynel, M. (2017). *Implicitness: From lexis to discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 312 p. [in English].
11. Homer, B. D., Ramsay, J. T. (1999). *Making Implicit Explicit: the Role of Learning*. Behavioral and Brain Sciences. Cambridge: Cambridge University Press. № 22. 770 p. [in English].

CONCEPT OF AN IMPLICITNESS AND IMPLICIT EVALUATION IN LINGUISTICS

Dobrovolska Maryna Borysivna

postgraduate of the Department of English Philology

Zaporizhzhya National University

str. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, Ukraine

At the present stage of development, linguistic science manifests great interest in language as a phenomenon of human psychic activity, which acts as a cognitive tool and reflects the peculiarities of human consciousness. Implicitness is an integral part of the language and a powerful communication tool. In the article the essence of implicitness as a universal language category was considered, as well as the essence of implicit evaluation and means of its expression were determined. Implicitness is an important component of the content of the statement or the text, also expands the information that is transmitted by the context. The interaction of explicit and implicit forms of knowledge is an important component of human consciousness work. Implicitness is the form of the existence of knowledge, which forms the basis of human mental activity and manifests itself in language and speech. The actuality of the problem of implicitness is determined by the global significance of the cognitive mechanism, which lies at the base of implicitness as an aspect of human mental and cognitive activity. Implicitness is not always available for consciousness and control, although almost all statements contain it. Many researchers believe that the elements of the formal organization of the sentence have so-called "reserve meaning". In general, implicitness can be defined as a real form of knowledge that has the properties of unconsciousness, inevitability, and automatism. It acts as a latent factor that affects the language and its systemic properties and acts in the language as implicit value.

In the article the conditions of the existence of implicitness are considered, among which are the non-integrity of detection, the secondary nature of implicit information, a special way of expression, the presence of special forms of detection, the ability to act as a semantic connector in the text. Scientists share the implicitness of lexical-grammatical and cognitive, systemic and linguistic, structural, functional and procedural, syntagmatic and pragmatic.

Implicit evaluation is peculiar to many statements and is characterized as directly not expressed relation of the speaker to the object of utterance. There are six sources of implicit meanings: the implication of the expressive meaning of the statement, the compression of speech structures, semantic omissions, hyponymization, intentional polysemy of expression, as well as the conflict of the explicit sign value of the statement with a significant background of speech. Just the last group of implicit meanings sources plays a determinant role in the formation of the implicit evaluation. Solving the conflict in favor of implicit value is manifested specifically as a metaphor, irony, hyperbole, lithot and false evaluation.

Key words: *implicitness, implicit evaluation, discourse, metaphor, irony.*